

στική ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν ψυχικῶν συντελεστῶν καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ψυχικῶν συνισταμένων¹.

4. Ψυχοφυσικὴ τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐπισκοπήσεις.

α'. Γενικὴ ἔννοια τῆς ψυχῆς.

Παντοῦ, ὅπου ὁ συνειρμὸς τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως δεικνύει ἐπισχέσεις τινάς, ἔνεκεν τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸν νέων στοιχείων ἢ συνεπείᾳ τῆς ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἑξαφανίσεως στοιχείων, ἅτινα τέως ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ, δέον, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, διὰ τὴν ἐμπειρικὴν ἔρευναν τῶν γεγονότων, ν' ἀντικατασταθῇ ἡ ψυχολογικὴ ὑπὸ τῆς *ψυχοφυσικῆς* ἐρμηνείας. Τοῦτο ὅμως δύναται, κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν, νὰ συμβῇ μόνον ὅταν διὰ πάντας τοὺς εἰς καθαρῶς ψυχολογικὴν ἐκδοχὴν προσιτοὺς συνειρμοὺς θεωρηθῇ ὡς βάσιμος παρομοίᾳ *ψυχοφυσικῆ* ἐποπτεία. Ἡ προϋπόθεσις αὕτη καλεῖται συνήθως ἀρχὴ τοῦ *ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ*. Κατὰ ταῦτα ψυχοφυσικὸς παραλληλισμὸς εἶνε ἡ παραδοχὴ, ὅτι εἰς πᾶσαν ψυχικὴν δρασίαν ἀνταποκρίνονται φυσικαὶ ἐνέργειαι. Ἡ ἐμπειρία βεβαιοῖ ταύτην τὴν ἀρχήν, ἥτις προῆλθεν ἐν πρώτοις ἐκ τῆς ἀναγκαίας προϋποθέσεως ἐνὸς μὴ χασματικοῦ αἰτιώδους συνειρμοῦ τῶν ἐνεργειῶν τῆς φύσεως, στηριζομένης ἐπὶ τῆς ψυχολογίας, καθ' ἣν πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι δύνανται ν' ἀναλυθῶσιν εἰς ἀπλᾶ αἰσθήματα καὶ συναισθήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῆς φυσιολογίας, διδασκούσης ὅτι τὰ στοιχειώδη ταῦτα αἰσθήματα καὶ συναισθήματα παρακολουθοῦνται, ὅτε μὲν ἀμέσως ὅτε δὲ ἐμμέσως, ὑπὸ φυσιολογικῶν φαινομένων, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν. Ὡς πρὸς τὰ συναισθήματα, παρατηροῦνται, ἐπὶ παραδείγματι, μεταβολαὶ τοῦ σφυγμοῦ καὶ τῆς ἀναπνοῆς.

Ἡ λέξις «*παραλληλισμὸς*», ὡς παραστατικὴ ἔκφρασις, δὲν δύναται ν' ἀπεικονίσῃ τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις ἀμφοτέρων τῶν ἐνεργειῶν, ἥτοι τῶν ψυχικῶν καὶ τῶν φυσικῶν, εἰμὴ ὡς ἐὰν ἤθελέ τις νὰ δηλώσῃ δι' αὐτῆς, ὅτι, ὅπως δύο παράλληλοι, ὕσον καὶ

1. Ὡς πρὸς τὴν ψυχικὴν αἰτιότητα ἴδε Phil: Stud: X, 75 καὶ ἐφεξῆς. Πρὸβλ. ἐπίσης Logik², σελ. 241 καὶ ἐπέκεινα. Grundriss der Psychologie, § 23 καὶ 24. Grundzüge der physiol: Psychologie III⁶ σελ. 778 καὶ ἐφεξῆς. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐφαρμογὰς τῶν ἀρχῶν τούτων εἰς τὰς νοολογικὰς ἐπιστήμας ἴδε Logik², II², 2, σελ. 382, 614 καὶ ἐφεξῆς.

ἂν προεκταθῶσι, δὲν δύνανται νὰ συναντηθῶσιν, οὕτως αἱ πνευματικαὶ ἐνεργεῖαι δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῶν παρακολουθούτων αὐτὰς φυσιολογικῶν φαινομένων ἢ τὰ φυσιολογικὰ ταῦτα φαινόμενα ἐκ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλ' ὅτι δύναται τις πάντοτε νὰ δείξῃ μόνον, ὅτι μεταβολαὶ τινες τῶν ψυχικῶν δράσεων ἀνταποκρίνονται πρὸς τινὰς μεταβολὰς τῶν φυσιολογικῶν ἐνεργειῶν. Κατὰ ταῦτα αἱ συνάλληλοι μεταβολαὶ αὗται οὐδέποτε δύνανται ν' ἀποτελέσωσι συνειρμόν, παρόμοιον πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις δύναται νὰ συγκροτηθῆ ἕν σχέσει πρὸς τὰς φυσικὰς ἐνεργείας διὰ τῶν ὡς πρὸς ταύτας ἰσχυουσῶν ἀρχῶν τῆς φυσικῆς αἰτιότητος ἢ ὡς πρὸς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα κατὰ πάσας τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ταῦτα συναποτελοῦσιν ἀδιάπτωτον συνειρμόν, κατὰ τοὺς ἰδιαιτέρους νόμους τῶν τῆς συνδέσεως καὶ τῆς διαδρομῆς.

Ἐναντίον τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ἠγέρθη ἡ ἐπομένη ἐνστασις. Διὰ τίνα λόγον δὲν θεωρεῖται ὁ παραλληλισμὸς οὗτος ὡς ἰδιαιτέρα περίπτωσις τῆς αἰτιότητος, ἀφοῦ, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐκδοχὴν, ἣν ἔδωκεν ὁ Hume εἰς τὴν ἐννοίαν ταύτην, πρὸς συγκρότησιν αἰτιώδους τινὸς σχέσεως οὐδὲν ἕτερον ἀπαιτεῖται εἰμὴ ἀκριβῶς μία τοιαύτη κανονικὴ σχέσηις ἐμπειρικῶν δεδομένων, οἷα προὑποτίθεται ὡς πρὸς τὸν παραλληλισμόν ;

Θὰ ἦτο πράγματι σχεδὸν ἀδιάφορον, ἂν ἤθελέ τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐννοίαν τοῦ παραλληλισμοῦ ὡς ἰδιαιτέραν τινά, τρίτην περίπτωσιν αἰτιότητος, πρὸς τῆ φυσικῆ καὶ τῆ ψυχικῆ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ λέξις «παραλληλισμὸς» οὐδὲν ἕτερον θὰ ἐσήμαινεν εἰμὴ τὸ τρίτον τοῦτο εἶδος, ἦτοι τὴν ψυχοφυσικὴν αἰτιότητα. Πλὴν ἐνταῦθα δεόν νὰ ληφθῶσι πρὸ ὀφθαλμῶν αἱ ἀπόψεις ἐκεῖναι, δι' ὧν ἐλέγχεται ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιστήμῃ ὑπερνικηθεῖσα ἡ αἰτιώδης τοῦ Hume ἐννοία, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν συνέτεινεν αὕτη εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ προβλήματος τῆς αἰτιότητος. Διότι μία τῶν σημαντικῶν προόδων, τῶν γενομένων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Hume ἐν ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις καὶ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα αὐτῶν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, συνίσταται ἀκριβῶς ἐν τούτῳ, ὅτι ἀποδίδομεν εἰς τὴν αἰτιώδη ἀρχὴν τότε μόνον δεδικαιολογημένην σημασίαν, ὅταν ἡ σημασία αὕτη δὲν ἔγκηται μόνον ἐν τῇ ἀξιῶσει τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐπὶ τινῶν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον κανονικῶς συνδεομένων γεγονότων. Ἐὰν οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, δὲν δύναται τις ἀληθῶς νὰ ἐγείρῃ εὐλόγον τινα ἐνστασιν κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ἡ αἰτιότης εἶνε ἐν γένει

ἀλυσιτελής ἔννοια, καὶ ὅτι αὕτη εἶνε δυνατόν, ὡς διατείνεται ἤδη ὁ Hume, ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ἔννοιας τῆς «*συνήθειας*» (Gewohnheit) ἢ τῆς «*κανονικότητος*» (Regelmässigkeit). Ἡ σημερινὴ ὅμως θέσις τῆς ἀρχῆς ταύτης ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη δέον νὰ εὔρη τὴν ἑαυτῆς ἔκφρασιν εἰς τινὰ σειρὰν ἀκριβῶς διατυπουμένων, καὶ ἐν τῇ συνδέσει αὐτῶν τὸν εἰδολογικὸν χαρακτήρα τῶν γεγονότων ἐπακριβῶς ἀπεικονιζουσῶν ἀρχῶν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην διετηρήθη ἡ ἀρχὴ τῆς φυσικῆς αἰτιότητος εἰς τε τὰς μηχανικὰς ἀρχὰς καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐνεργείας. Ἄνευ τῶν ἀρχῶν τούτων, καὶ μόνον ὡς νόμος ἔκφράζων τὰς γενικὰς σχέσεις οἰωνδήποτε ἐνεργειῶν, ἡ εἰρημένη ἀρχὴ εἶνε κενὴ λέξις, ἔσθημένη πάσης ἐπιστημονικῆς σημασίας. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἡ ψυχικὴ αἰτιότης δύναται, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ν' ἀναχθῇ εἰς ὠρισμένας ἀρχὰς, ἐν αἷς ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν εὑρίσκει, ἐν σχέσει πρὸς τὸν συνειρμὸν τῶν συστατικῶν αὐτοῦ μερῶν, τὴν ἑαυτοῦ ἀληθῆ ἔκφρασιν, καὶ ὡς ἔφαρμογαὶ τῶν ὁποίων δέον νὰ θεωρηθῇ πᾶσα ἰδιαιτέρα συγκεκριμένη τῶν εἰρημένων ἐνεργειῶν μορφή. Περὶ ἀρχῶν ὅμως μιᾶς *μεταφυσικῆς* αἰτιότητος οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἐὐρέσεις τοιούτων ἀρχῶν δὲν ἐπιτευχθῆ εἰσέτι, οὐδ' ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ποτε. Ἐν τῇ μερικῇ ἐκείνῃ περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ Fechner ἐπειράθη νὰ διατυπώσῃ νόμον τινά, ὃν αὐτὸς οὗτος ἐθεώρει ὡς ψυχοφυσικὴν αἰτιώδη σχέσιν, ἡ διατύπωσις αὕτη ἀποδεικνύεται καταφανῶς ὡς ἔκφρασις τοῦ συνειρμοῦ ψυχολογικῶν νόμων. Ἐκεῖ δὲ ἔνθα ἀμφιβάλλει τις καὶ περὶ τούτου ἀποκλίνει τὸ πολὺ εἰς τὸ νὰ διίδη ἐν τῷ εἰρημένῳ νόμῳ ἀλληλουχίαν τινὰ φυσιολογικῶν ἐνεργειῶν. Τοιουτοτρόπως πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ λεχθῆ περὶ τῆς οὕτω δὴ καλουμένης ψυχοφυσικῆς αἰτιότητος δὲν ἀναφέρεται εἰμὴ εἰς τὸν ρηθέντα παραλληλισμὸν. Λαμβανομένης πρὸ ὀφθαλμῶν τῆς μεταξὺ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς φυσιολογίας ἐνυπαρχούσης σχέσεως, δὲν δύναται τις ν' ἀναμείνῃ ἄλλο τι. Διότι, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς παρατηρήσεως ἀμφοτέρων τῶν πεδίων στηρίζεται ἐπὶ τῶν δύο ἐφικτῶν ἀπόψεων, ἀφ' ὧν δύναται νὰ διερευνηθῆ τὸ τελείως ἐνιαῖον περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας, ἡ παραδοχὴ ἰδιαιτέρων ἀρχῶν τῆς ψυχοφυσικῆς αἰτιότητος, εἴτε ἔγκλειει τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ὑπάρχει προσέτι καὶ τρίτη τις ἀποψις, — τοῦθ' ὅπερ ἀποκλείεται παρ' αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, — εἴτε δέον νὰ μὴ ληφθῆ ἐν γένει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀξίωμα τῆς ἐνιαίας συστάσεως πάσης ἐμπειρίας, ἀλλ' ἄντ' αὐτοῦ ἡ μεταφυσικὴ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξω-

περικῆς καὶ τὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας εἶνε αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ διάφοροι ἐμπειρίαί, σχετιζόμεναι πρὸς διάφορα ἀντικείμενα. Ὅντως δὲ εἶνε φανερόν, ὅτι ἡ βάσις τῆς ἐπιθυμίας ἰδιαιτέρας τινὸς «*ψυχοφυσικῆς αἰτιότητος*» εἶνε ἡ νῦν μὲν διαρρήδην, νῦν δὲ σιωπηρῶς ἐκδηλουμένη περὶ ψυχῆς μεταφυσικῆ ἀντίληψις τοῦ Καρτεσίου, ἥτις εἶνε ὑπερνικηθεῖσα βαθμὶς ἐν τῇ συγκρότησιν ἐπιστήμη. Ἐπειδὴ ὅμως εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ πληρωθῇ ἡ τελείως κενὴ ἔννοια τοιαύτης τινὸς αἰτιότητος διὰ τινος ἄλλου μέσου, εἰ μὴ διὰ τῆς προϋποθέσεως ἑνὸς «*παραλληλισμοῦ*», καθ' ὃν, ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ, πᾶσα ἀμοιβαίως σχετιζομένη ἐνέργεια εὐρίσκεται ἐν τῇ ἑαυτῆς συναφεῖ σειρᾷ αἰτιωδῶν συνδέσεων, συμφώνως πρὸς τοὺς εἰς τὰς συνδέσεις ταύτας ἀνταποκρινομένους νόμους, ἡ ἀποτυχία τοιούτων προσπαθειῶν παρέχει νέον τεκμήριον ἐναντίον τοῦ ρηθέντος δυϊσμοῦ. Τοῦναντίον, εἰάν τις ἐμμείνη ἐν τῇ παραδοχῇ τῆς ἐνιαίας συστάσεως πάσης ἐμπειρίας, ἡ ἀρχὴ τοῦ «*παραλληλισμοῦ*» δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπλῆ ἔκφρασις τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἀποψις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ τῆς ψυχολογίας συμπληροῦσιν ἀλλήλας ἀμοιβαίως.

Ἀπὸ τοιούτων διαφόρων ἀπόψεων, δεδομένον τι περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας δύναται μὲν ν' ἀνήκη εἰς τὴν σφαιρὰν ἑνὸς τῶν δύο ρηθέντων ἐπιστημονικῶν πεδίων, ὀφείλει ὅμως νὰ ἔχη ἐν ἑκατέρῃ τούτων τῶν σφαιρῶν τὴν πρὸς τὴν σχετικὴν αἰτιότητα ἀνταποκρινομένην μορφήν. Ἡ τελεία ἀντίληψις τῶν πραγμάτων μορφοῦται ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἔνεκεν τούτου, δι' ἀμφοτέρων τῶν τρόπων τῆς παρατηρήσεως, τουτέστι τοῦ ἀμέσου καὶ ἐποπτικοῦ τῆς ψυχολογίας, καθὼς καὶ τοῦ ἐμμέσου καὶ ἰδεατοῦ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ συμπλήρωσις ὅμως αὕτη δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὑπάρχει τι οἷον-δήποτε ὄντως ὄν ἡ οὐσία κεκτημένη δύο κατηγορήματα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπὶ τῆς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπιχειρηθείσης διακρίσεως τῶν ἀπόψεων. Ἐξ ἐκείνου, ὅπερ παρέχουσιν ἐν τῇ συνδέσει αὐτῶν αἱ ἐν λόγῳ ἀπόψεις, δύνανται νὰ συναχθῶσι μεταφυσικὰ συμπεράσματα, αὐτὰ ὅμως καθ' ἑαυτὰς ὑφίστανται πρὸ πάσης μεταφυσικῆς ὑποθέσεως. Διὸ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τῆς ἀρχῆς δὲν προδιαγράφεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ὅπως αὕτη ρυθμίζεται κατὰ τινὰς οἰασδήποτε μεταφυσικὰς προϋποθέσεις, ἀλλ' ἀντιστρόφως ἐπαφίεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἵνα αὕτη τραπῇ πρὸς τὴν ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας ὁδὸν καὶ ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὴν περαιτέρω. Ἐν συντόμῳ ἡ ἀρχὴ τοῦ παραλληλισμοῦ δὲν εἶνε καθ' ἑαυτὴν μεταφυσικὴ, ἀλλ' ἐμπειρικὴ ἀρχή.

ἁπλῶς ἐκφράζουσα τὴν διαφορὰν τῶν ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν πεδίων τῆς ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἐμπειρίας προκυψασῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων ¹.

Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ δὲν ἐγκλείει ἰδιαιτέραν τινὰ αἰτιότητα, οὐδὲ δύναται, ἔνεκεν τῆς σχέσεως τῆς ψυχολογικῆς πρὸς τὴν φυσιολογικὴν ἀποψιν, νὰ ἐμπεριέχη τοιαύτην, ἔπεται κατ' ἀναγκαίαν συνάρτησιν, ὅτι αὕτη ὀφείλει, ὡς πρὸς τὴν ψυχολογικὴν τῶν φαινομένων ὄψιν, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τουτέστιν εἰς τὰ στοιχειώδη αἰσθήματα καὶ συναισθήματα, τὰ παρεχόμενα εἰς τὴν ἀμεσον ἐποπτεῖαν, ἐνῶ τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον πρὸς τὰς **συνδέσεις** τῶν στοιχείων τούτων εἰς συνθέτους ψυχικὰς ἐνεργείας βαίνουσι παραλλήλως ἀντίστοιχοι συνδέσεις σχετικῶς ἁπλῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν, ἐπαφίεται εἰς ἀκριβεστέραν μελέτην. Θὰ ἡδυνάμεθα π. χ. νὰ νοήσωμεν ὅτι οἱ κεντρικοὶ τῆς ὀράσεως καὶ τῆς ἀφῆς ἐρεθισμοί, οἱ ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὴν πολύπλοκον σύστασιν ὀπτικῆς τινος ἢ ἀπτικῆς παραστάσεως, συνυπάρχουσιν εἰς τὰ ὀπτικὰ καὶ ἀπτικὰ κέντρα τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ, χωρὶς νὰ συνδέωνται διὰ τινων οἰωνδήποτε μεσαζόντων ἐρεθισμῶν διαμέσων ὁδῶν, δεδομένου ὄντος, ὅτι εἶνε δυνατὴ ἢ ὑπαρξίς τοιούτων. Ἄλλὰ καὶ τι πλεόν. Καὶ ἐν ἧ δηλαδὴ περιπτώσει δύναται ν' ἀποδειχθῇ ἡ ὑπόστασις τοιούτων διαμέσων ὁδῶν καὶ ἐρεθισμῶν, κατὰ τὰς συνθέτους ἐκεῖνας ψυχικὰς ἐνεργείας, καθ' ἃς συμπράττουσι πλείονες, τοπικῶς κεχωρισμέναι μοῖραι τοῦ ἐγκεφάλου, ἢ ἀπόδειξις αὕτη οὐδαμῶς θὰ συντείνῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς **ψυχικῆς** τῶν ἐνεργειῶν συστάσεως. Τοῦτο εἶνε ἀναγκαία συνέπεια τοῦ γεγονότος, ὅτι ἤδη κατὰ τὰς σχετικῶς ἁπλᾶς ἐνεργείας ἀνταποκρίνονται μὲν ἐν γένει πρὸς τὰς ψυχικὰς σχέσεις καὶ διαφορὰς φυσιολογικὰς διαφορὰς καὶ σχέσεις, ἀλλ' ἔνεκεν τῆς πλήρους διαφορᾶς τῶν ἀπόψεων, αἱ σχέσεις καὶ αἱ διαφορὰς τῶν ἐνεργειῶν δύνανται τόσον ὀλίγον νὰ συνδεθῶσιν εἰς ὁμοειδεῖς παραστάσεις ἢ ἐννοίας καὶ ν' ἀναχθῶσι, κατ' ἀκολουθίαν, αἱ μὲν εἰς τὰς δέ, ὅσον καὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἐνεργεῖαι. Πᾶν ὅ,τι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς παραγόμενον ἐκ τῶν μοριακῶν δράσεων τοῦ ἐγκεφάλου συνίσταται ἐξ ἄλλων μο-

1. Περὶ τῆς ψυχικῆς αἰτιότητος ἴδε Pilos. Stud. X, σελ. 26 καὶ ἐφεξῆς. Περὶ τοῦ ὄρισμοῦ τῆς ψυχολογίας, αὐτόθι XII, σελ. 29 καὶ ἐπέκεινα. Πρὸς δὲ Grundzüge der physiol. Psychologie", III, σελ. 768 καὶ ἐφεξῆς.

ριακῶν ἐνεργειῶν. Πᾶν δ' ὅτι δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν ὡς προερχόμενον ἐκ τῶν στοιχειωδῶν ψυχικῶν δράσεων συνίσταται ἐκ συνθέτων ψυχικῶν δημιουργημάτων, μεθ' ὧν συνδέεται συμφώνως πρὸς ψυχολογικοὺς νόμους, οἵτινες δέον νὰ ἐξετασθῶσι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ψυχικῆς αἰτιότητος. Ἄλλ' εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐρμηνεύσωμεν κατὰ τρόπον νοητὸν ἐκ τοῦ ἑνὸς τὸ ἕτερον πεδίου τῆς ἐμπειρίας, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουσιν ἴδιαι ἀρχαὶ ψυχοφυσικῆς αἰτιότητος καὶ διότι ἕνεκα τῆς σχέσεως τῆς ὑποκειμενικῆς ἢ ἀμέσου πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἢ ἔμμεσον μορφήν τῆς γνώσεως οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη ἀρχή¹.

Τὸ ψυχοφυσικὸν πρόβλημα, κατὰ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὰ συστατικὰ ἐκεῖνα τοῦ ἀτομικοῦ βίου στοιχεῖα, ἀπερ' ἔχουσι μίαν φυσιολογικὴν καὶ μίαν ψυχολογικὴν ὄψιν καὶ ἄτινα, συνεπεία τῆς διπλῆς ταύτης μορφῆς, ὅφ' ἦν ὑποβάλλονται εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἔρευναν, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ «ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ», ἀλλ' ἐκτείνονται καὶ ἐπὶ πάσας ἐκεῖνας τὰς ἐν τῷ ὀργανισμῷ συντελουμένας καθαρῶς φυσικὰς λειτουργίας, ἃς δέον νὰ θεωρήσωμεν εἴτε ὡς προκαταρκτικοὺς ὄρους ψυχικῶν ἐνεργειῶν, εἴτε ὡς ἐπιδράσεις καὶ ἀντεπιδράσεις τοιούτων, καίτοι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς αὐτὰς κατὰ τινὰ οἷονδήποτε τρόπον κατάδηλα ψυχικὰ στοιχεῖα. Αἱ ὕλικαὶ αὗται βάσεις τοῦ πνευματικοῦ βίου, αἵτινες προηγοῦνται καὶ ἔπονται τούτου, εἶνε ὡς πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ὄψιν τοῦ ψυχοφυσικοῦ προβλήματος αὗται καθ' ἑαυτὰς σημαντικώτεραι ἢ αἱ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παραλληλισμοῦ διαγιγνωσκόμεναι, καὶ διὰ τῶν ἐμπειρικῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν προσδιοριζόμεναι σχέσεις τῶν ἀμέσως συνδεουσῶν ἀλλήλας ἐνεργειῶν. Διότι ἀκριβῶς εἰς τὰ περιεχόμενα ἐκεῖνα τοῦ ὀργανικοῦ βίου, ἄτινα οὐδεμίαν παρέχουσιν εἰς τὴν ἀμέσον ἀντίληψιν ψυχικὴν ὄψιν, ἐμπεριέχονται τὰ τελικὰ ζητήματα, τὰ ἀπτόμενα τοῦ συνειρμοῦ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ

1. Ὅφειλω νὰ παραλείψω ἐνταῦθα τὸν ἔλεγχον τῶν ἐνστάσεων τῶν κατὰ τὴν εἰρημένην ἔννοιαν ἐγεργεισῶν κατὰ τοῦ «ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ» ἐν τῇ ἤδη ἐκτενεῖ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφορώσῃ φιλολογίᾳ. Ἄρκεῖ μόνον νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ ἐνστάσεις δὲν ἀπτονται τῆς παρ' ἡμῶν ἐκπροσωπούμενης θεωρίας, διότι ἐν μέρει μὲν συγχέουσιν αὐτὴν πρὸς τὸν μεταφυσικὸν παραλληλισμὸν τοῦ Σπινόζα, ἐν μέρει δὲ ἀντικαθιστῶσι τὰς ἐνταῦθα προϋποτιθεμένας ἀπόψεις τῆς ἰδιαιτέρας φυσιολογικῆς καὶ ψυχολογικῆς ἐποπτείας διὰ τῆς μεταφυσικῆς.

σπουδαιότατα προβλήματα, τὰφορῶντα εἰς τὴν σκόπιμον φυσικὴν ὀργάνωσιν.

Εἰς τοὺς φυσικοὺς τούτους προκαταρκτικοὺς ὄρους καὶ εἰς τὰς ἀντεπιδράσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀνήκουσιν ἐν μέρει μὲν αἱ ἐνέργειαι τῶν περιφερικῶν καὶ κεντρικῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, αἵτινες προηγοῦνται τῆς γενέσεως νέων αἰσθησιακῶν παραστάσεων, ἐν μέρει δὲ αἱ κεντρικαὶ τάσεις, αἵτινες μετὰ τὴν ἐκ τῆς συνειδήσεως ἐξαφάνισιν τῶν παραστάσεων καθιστῶσι δυνατὴν τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν, ἐν μέρει δὲ τέλος τὰ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξελίξεως ἐπερχόμενα ἀποτελέσματα τῆς ἀσκήσεως καὶ αἱ ἐπιδράσεις αὐτῶν ἐπὶ τὴν φυσικὴν ὀργάνωσιν. Ἐκ πασῶν τῶν ἐνεργειῶν τούτων, αἱ τῆς νέας γενέσεως καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς αἰσθησιακῶν παραστάσεων φαίνονται ἀπὸ ψυχοφυσικῆς ἀπόψεως τὰ μάλιστα συναφεῖς. Καθ' ὃν τρόπον τὰ περιφερικὰ καὶ τὰ κεντρικὰ αἰσθητήρια ὄργανα παριστῶσι σύστημα ρυθμίσεων, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ σύνδεσις τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς πρὸς τὸ περιβάλλον ταύτης, οὕτω ἀκριβῶς καὶ τὰ κέντρα τῆς αἰσθήσεως καὶ ἡ βοηθητικὴ συσκευὴ αὐτῶν εἶνε ὄργανα, δι' ὧν τὰ ἀπαξ ἐπελθόντα ἀποτελέσματα τῶν πρώτων αἰσθησιακῶν ἐρεθισμῶν διατηροῦνται καὶ εὗρισκονται εἰς διαρκῆ διάθεσιν τῆς ψυχῆς. Οὕτω δεικνύεται ἐνταῦθα ὡς σημαντικώτατον ἔργον συντελούμενον ὑπὸ τῶν φυσιολογικῶν βάσεων τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν τὸ ὅτι αὗται μεταβάλλουσιν εἰς σταθερὰν κτῆσιν τῆς ψυχῆς τὰς παροδικὰς ἐντυπώσεις, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπιβαρύνεται ἡ συνείδησις διὰ τῶν εἰς αὐτὴν προσρεόντων νέων στοιχείων. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον οἱ συνειρμοί, αἱ μεταβολαὶ τῶν βουλευτικῶν εἰς ὀρμεμφύτους ἐνεργείας καὶ ἡ εἰς αὐτομάτους πάλιν κινήσεις μεταβολὴ αὐτῶν, ἀποβαίνουσι μίᾳ σειρᾷ ἐνεργειῶν, αἵτινες, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται διάφοροι ὡς πρὸς τὴν ψυχικὴν ἑαυτῶν ὄψιν, ἀνάγονται ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως οὐδὲν ἥττον εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θεμελιώδη ἐνέργειαν, ἥτοι εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀσκήσεως πολλάκις ἐπαναληφθέντων ἐρεθισμῶν. Αἱ φυσικαὶ ὅμως βάσεις τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν ἐμφανίζονται ὡς ὄργανα, ἀπερδι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ψυχικοῦ βίου προσαρμόζονται πάντοτε περισσότερο πρὸς πνευματικοὺς σκοποὺς καὶ καθίστανται διὰ τῆς πληρώσεως τῶν σκοπῶν τούτων ἰκανώτερα πρὸς τελειοτέραν λειτουργίαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ πόρισμα τῆς ψυχολογικῆς ἀπόψεως συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὸ τῆς βιολογικῆς, ἐφ' ὅσον ἡ τελευταία αὕτη ἀνάγει σύμπασαν τὴν σκοπιμότητα τῆς

ὄργανικῆς φύσεως εἰς τὰς ἐπιδράσεις συνειδητῶς σκοπίμων ἐνεργειῶν τῆς βουλήσεως. (Πβλ. ἄνωτέρω).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προλεχθέντων δυνάμεθα νὰ προβῶμεν καὶ περαιτέρω. Ἀπὸ τῆς ἐμπειρικῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀπόψεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ ἐγκλείει μόνον τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι εἰς πᾶσαν ψυχικὴν ἀνταποκρίνεται φυσικὴ τις ἐνέργεια, ἐνῶ οὐδαμῶς ἀπαιτεῖται ἡ ἀντιστροφή τῆς προϋποθέσεως ταύτης. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ἀποψιν. Ἐπειδὴ αὕτη κατὰ κανόνα δύναται νὰ θεωρησῆ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μόνον ὡς ἐξαντικειμενικεύσεις (Objektivierungen) δράσεών τινων, ἡ πραγματικὴ ὑπόστασις τῶν ὁποίων εἶνε ἀνάλογος ¹ πρὸς τὸν ἴδιον ἡμῶν ψυχικὸν βίον, καὶ ἔπειδὴ κατ' ἀκολουθίαν αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι τοῦ ζῶντος σώματος δέον νὰ εἶνε ἀποτελέσματα προκαταρκτικῶν ὄρων, οἵτινες εἶνε ὁμοειδεῖς πρὸς ταύτας, δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθα ὁ εἰρημένος ἐμπειρικὸς περιορισμὸς, ἀλλ' *δλόκληρον* τὸ ζῶν σῶμα φαίνεται νῦν ὡς ἐνιαία βᾶσις τοῦ πνευματικοῦ βίου.

Πάντα τὰ μέρη τῆς βᾶσεως ταύτης κέκτηνται ποιᾶν τινα ψυχικὴν ἀξίαν, μολονότι τὸ ποσὸν τῶν μερῶν ἐκείνων, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ τῆς ἐπὶ τὰς ἐνσυνειδήτους ζωικὰς ἐνεργείας ἐπιδράσεως αὐτῶν τοιαύτη τις ψυχικὴ ἀξία, εἶνε περιορισμένον. Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρούμενον συνίσταται τὸ ζῶν σῶμα ἐκ μιᾶς βαθμιαίας διαδοχῆς ψυχοφυσικῶν διατάξεων καὶ ἐνεργειῶν, αἵτινες ἐν πρώτοις μετάγονται ἐκ τῶν ἀμέσων βᾶσεων τοῦ συνειδητοῦ βίου εἰς ἐκεῖνας, αἵτινες χρησιμεύουσι πρὸς μόρφωσιν τῶν συνθέτων αἰσθησιακῶν παραστάσεων καὶ τῆς συνειρμικῆς αὐτῶν ἀναπαραγωγῆς, ἵνα τέλος τερματισθῶσιν εἰς τελείως φυσιολογικοχημικὰς λειτουργίας, ὧν ἡ ψυχικὴ ἀξία ὑπεμφαίνεται μόνον ἐν τῇ ἀμέσῳ ἑαυτῶν ἐπὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἐπιδράσει. Καὶ ἐκ τῶν λειτουργιῶν ὅμως τούτων δὲν δύναται νὰ ἐλλείπη ἴδιον ψυχικὸν εἶναι, διότι αὗται συνδέονται μετὰ τῶν ὑπὸ στενωτέραν ἐννοίαν ψυχοφυσικῶν λειτουργιῶν τῆς ζωῆς εἰς συνεκτικώτατον συνειρμὸν αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων, καὶ ἔπειδὴ ἡ ἐπίδρασις ἐκεῖνη, ἣτις φαίνεται ἐξασκουμένη ἐπὶ τοῦ βίου τῆς ψυχῆς, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μεταφυσικῶς μόνον, ὅταν αἱ ρηθεῖσαι λειτουργίαι μετέχωσιν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς τῶν στοιχειωδῶν τοῦ ψυχικοῦ βίου μορφῶν. Οὕτως, ἀπὸ ψυχοφυσικῆς ἀπόψεως φαίνεται τὰ μάλιστα δικαιολογού-

1. Πβλ. Τόμ. I., κεφ. IV σελ.

μενος ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁρισμὸς τῆς ψυχῆς. Αὕτη εἶνε ἡ ἐν-τελέχεια τοῦ ζῶντος σώματος ἢ, περιφραστικώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον, *ψυχὴ εἶνε ὁ καθολικὸς σκόπιμος συνειρμὸς τοῦ πνευματικοῦ γίγνεσθαι καὶ δρᾶν, ὅστις ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐποπτειᾷ ὡς τὸ ἀντικειμενικῶς σκόπιμον σύνολον ζῶντος σώματος.* Ζωὴ καὶ ψυχὴ εἶνε συναφεῖς ἔννοιαι. Οὐδεμία ὑπάρχει ζωὴ, μὴ συνδεομένη πρὸς ψυχικὰς ἐνεργείας, αἵτινες νὰ μὴ δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι, τοῦλάχιστον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑαυτῶν ἐξελίξεως, καὶ αἵτινες νὰ μὴ ἔχωσι καθορίσει τὴν σκόπιμον ρύθμισιν τῆς ὀργανώσεως. Ἀφ' ἑτέρου οὐδεμία ὑφίσταται πνευματικὴ ἐνέργεια, μὴ ἀπαιτοῦσα ὡς ἀντικειμενικὴν βᾶσιν αὐτῆς ὀργάνωσιν τινὰ, καθιστῶσαν ἐφικτὴν τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἔκτος κόσμου καὶ τὴν συνένωσιν τῶν ἐκ τῆς ἀλληλεπίδρασεως ταύτης προερχομένων ἀποτελεσμάτων πρὸς διαρκῆ χρῆσιν τῆς ψυχῆς. Ἀμφότεραι αἱ ὕψεις τῆς ἐν λόγῳ σχέσεως καθάπτονται διηνεκῶς ἀλλήλων καὶ συμπληροῦνται ἀμοιβαίως. Ἡ φυσικὴ ὕψις τῆς ζωῆς τελειοποιεῖται, χρησιμοποιοῦμένη ὡς βᾶσις ἐνσυνειδήτου βουλήσεως. Ἡ πνευματικὴ αὐτῆς ὕψις ἀποβαίνει ἀφ' ἑτέρου πλουσιωτέρα καὶ ποικιλωτέρα, προσαρμοζομένων τῶν φυσικῶν ὀργάνων αὐτῆς εἰς τοὺς ὑπὸ τούτων ἐξυπηρετούμενους σκοπούς. Ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῶν ψυχικῶν μερῶν τῆς τὸν πνευματικὸν βίον συγκροτοῦσης διαδοχικῆς τῶν ἐνεργειῶν σειρᾶς ἰσχύει ἐνταῦθα ὁ εἰς τὴν γενικὴν σχέσιν τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ὕλην ἀφορῶν ἰσχυρισμὸς, ὅτι *ἀσυνείδητοι* ψυχικαὶ λειτουργίαι δὲν ὑπάρχουσιν ἀπολύτως, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν σχετικὴν ἐκείνην ἔννοιαν, καθ' ἣν διακρίνομεν βαθμοὺς συνειδήσεως, ἀπροσίτους εἰς τὴν ἄμεσον ἀντίληψιν ἡμῶν ἐκ τῶν ἀμέσως εἰς τὴν ἡμετέραν ἐποπτειᾷ δεδομένων ἐνεργειῶν τῆς συνειδήσεως. Οὕτω πάντα τὰ συστατικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς ζωῆς, ἅτινα ἐμπειρικῶς ἐμφανίζονται ὡς φυσικὰ καὶ οὐχὶ ὡς ψυχικὰ βοηθητικὰ μέσα ταύτης, ὑποτίθενται ἀπὸ μεταφυσικῆς ἀπόψεως ὡς κατώτεραι ἐνσυνείδητοι μονάδες, αἵτινες ὑπαγόμεναι εἰς τινὰ κεντρικὴν συνείδησιν ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτῆς καὶ ἐπίδρῶσιν ἐπὶ ταύτην, χωρὶς ὅμως νὰ συμμετέχωσι τοῦ συνειρμοῦ αὐτῆς. Οὕτως ἐν τινι ἐξειλιγμένῳ ζωικῷ ὀργανισμῷ αἱ κατώτεραι μορφαὶ τῆς συνειδήσεως ἀποτελοῦσι πάλιν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς μίαν διαδοχικὴν ἀκολουθίαν, ἥτις διήκει ἀπὸ τῶν πολλαπλῶν ἀντιδράσεων νευρικῶν τινῶν κέντρων, ἀμέσως ὑπαγομένων εἰς τὸν ἐγκέφαλον, μέχρι τῶν στοιχειωδῶν ζωικῶν λειτουργιῶν ἐνὸς καὶ μόνου κυττάρου.

β'. Ἐφαρμογή τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως.

Ἡ βαθμιαία αὕτη ὑπαγωγή ἀποκτᾷ τὴν σημασίαν τῆς ἐκ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως, δι' ἧς συνδέονται πρὸς ἀλλήλας βουλητικαὶ μονάδες διαφόρων βαθμῶν. Εἶνε διττὴ ἡ ἀμοιβαία σχέσηις αὕτη. Πρῶτον, λειτουργίαι τινές, ὧν ἀρχικῶς συμμετεῖχεν ἡ κεντρικὴ συνείδησις, ἀποσπῶνται βαθμηδὸν ταύτης, ἀποβαίνουσαι καθαρῶς μηχανικαὶ λειτουργίαι ἢ ἀπαιτοῦσαι μόνον διὰ τὴν πρώτην ἀπόσπασιν αὐτῶν τὴν παρέμβασιν τῆς συνειδήσεως. Δεύτερον, ἄλλαι τινές λειτουργίαι, μὴ ἐξαρτώμεναι ἀρχικῶς ἐκ τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως, εἰσέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν ταύτης, διευρύνουσαι οὕτω τὰ ὄρια τῆς κυριαρχίας τῆς. Ἡ πρώτη τῶν μεταβολῶν τούτων συνεπάγεται τὰ ποτελέματα ἐκεῖνα, ἀπερὶ συγκαταριθμοῦμεν εἰς τὴν **μηχανικότητα** ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Ἡ ἑτέρα ἀνταποκρίνεται πρὸς τινὰ ἐπέκτασιν τῆς ψυχικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν ὀργάνων ἐκείνων, ἅτινα τέως δὲν ὑφίσταντο ταύτην.

Ἄλλ' ὅπως ἡ παραδοχὴ, ὅτι πνευματικαὶ ἐνεργεῖαι δύνανται νὰ γεννηθῶσι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει φυσικῶν ζωικῶν ὄρων, εἶνε μεταφυσικῶς ἀβάσιμος, οὕτως ἀκριβῶς ἡ παράστασις τῆς μηχανικότητος τῶν ψυχικῶν δράσεων καὶ ἡ τῆς ἐκπνευματώσεως τῶν μηχανικῶν ἐνεργειῶν εἶνε μὲν ἡ παρακειμένη ἔκφρασις τῶν πραγματικῶς δεδομένων ἀμοιβαίων σχέσεων, οὐδαμῶς ὁμῶς πρέπει νὰ διατηρηθῇ ὡς ὀριστικὴ ἐκδοχὴ τούτων. Ἀπὸ μεταφυσικῆς ἀπόψεως, δύναται μᾶλλον νὰ θεωρηθῇ ἡ μὲν πρώτη ἐνεργεῖα ὡς ἀναδρομικὴ μεταβολὴ **ἀνωτέρων** εἰς **κατωτέρας ψυχικὰς λειτουργίας**, ἡ δ' ἑτέρα ὡς εἰσδοχὴ τούτων εἰς ἐκεῖνας.

Ἡ μεταφυσικῶς ἀναγκαία αὕτη προϋπόθεσις καθίσταται προσιτὴ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἐρμηνείαν τῶν φαινομένων διὰ τῶν διαφόρων ἐξελικτικῶν μορφῶν, ὅφ' ἂς ἡ βούλησις εἶνε δεδομένη εἰς τὴν ἐμπειρικὴν συνείδησιν. Ἡ **ἐκουσία τῆς βουλήσεως ἐνεργεῖα** (Willkürhandlung) συνδέεται πρὸς τινὰ συνειρμόν, συνενοῦντα τὰς λοιπὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως εἰς τινὰ πολλαπλὴν συνισταμένην· αὕτη εἶνε κατ' ἀκολουθίαν ἐκδήλωσις αὐτοσυνειδήτου ἀτομικῆς βουλήσεως καὶ ἀπαιτεῖ ὡς τοιαύτη κεντρικὴν συνείδησιν, ἔχουσαν τὴν ἑαυτῆς φυσικὴν βάσιν ἐν τῇ ἐνόητι παντῶν τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος. Τοῦναντίον ἡ ἀπλήρῃς ἡ

ὀρμέφυτος δρᾶσις τῆς βουλήσεως (Triebhandlung) διακρίνεται ψυχολογικῶς τῆς ἄσυνειδήτως συντελουμένης ἀνακλαστικῆς κινήσεως μόνον ὡς πρὸς τὴν παράστασιν καὶ τὸ συναίσθημα, ὧν στερεῖται ἢ ἀνακλαστικὴ κίνησις. Ὅθεν ἡ μεταφυσικὴ παραδοχὴ, ὅτι αἱ ἀνακλαστικαὶ κινήσεις εἶνε ὀρμέφυτοι ἐνέργειαι κατωτέρας τινὸς συνειδήσεως, συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν ψυχολογίαν. Ἐξ ἑτέρου παρέχει ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνείαν τῆς μηχανικότητος τῶν ψυχικῶν δρᾶσεων καὶ τῆς ἐκπνευματώσεως τῶν μηχανικῶν ἐνεργειῶν. Ἐν τῇ ἀνεξίξει τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἡ πρώτη τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν εἶνε πάλιν ἡ πλέον ἀρχέγονος. Διότι ἡ γένεσις σκοπίμων ἀνακλαστικῶν κινήσεων, αἵτινες ἐκπορεύονται μὲν ἐκ τινος νευρικοῦ κέντρου, μὴ διεπομένου ὑπὸ τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως, ἀλλ' αἵτινες συγκροτοῦνται οὐδὲν ἥττον συμφῶνως πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅστις γίνεται τὸ πρῶτον παραστατὸς ἐν τῇ κεντρικῇ συνειδήσει, δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι παρήχθησαν ἀρχικῶς ὡς συνειδηταὶ ἐνέργειαι τῆς βουλήσεως, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ἀπηλλάγησαν τοῦ συνεχοῦς ἐλέγχου τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως. Κατὰ ταῦτα, δύναται ὡσαύτως ἢ ἕτερα ἐνέργεια, τουτέστιν ἡ εἰς τὴν βούλησιν καθυπόταξις αὐτομάτων κινήσεων, νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς εἶδος τι ἀναδρομικῆς λειτουργίας, ὡς νέα τις ἐπέκτασις τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως εἰς ἐνεργείας, αἵτινες ἀρχικῶς διείποντο ὑπὸ ταύτης, ἀλλ' αἵτινες συνεπεία τοῦ αὐξηθέντος ψυχοφυσικοῦ καταμερισμοῦ τοῦ ἔργου ἐγένοντο αὐθυπόστατοι.

Αἱ ἀπολύσεις αὗται τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως καὶ αἱ ἀντιστροφαι αὐτῶν εἶνε ἐνέργειαι, δυνάμεναι νὰ συντελῶνται μόνον εἰς περιορισμένην ἀκτῖνα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. Τοῦναντίον ἀποτελοῦσι κατὰ μέγα μέρος τὴν ψυχολογικὴν ὄψιν τῆς γενετικῆς ἐξελίξεως. Ὁ ἀρχέγονος ὀργανισμὸς δύναται μόνον νὰ εἶνε φορεὺς μιᾶς συνειδήσεως, στοιχειωδестаῆς μορφῆς. Οὗτος ἀντιδρᾷ διὰ τινῶν μονομερῶν ὀρμέφυτων κινήσεων, ὧν αἱ ἐπενέργειαι ἐγχαράσσονται ἐπὶ βραχύτατον μόνον χρόνον ἐν τῇ μνήμῃ, πρὸς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς. Ἡ ἐξέλιξις τῶν μεταζῶων τελεῖται κατὰ δύο διαφόρους κατευθύνσεις. Κατὰ τὴν πρώτην κατεύθυνσιν, τὴν ὑπὸ τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν ἐκπροσωπούμενην, γεννῶνται καὶ θνήσκουσι πλεῖστα ἀπλαῖ μονάδες συνειδήσεως παραλλήλως ἢ ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἀλλὰ μένουσι κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων. Ἐνταῦθα δὲν μορφοῦται οὔτε κεντρικὴ συνειδήσις οὔτε ἐνότης τοῦ σώματος, κατὰ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς λέξεως, ἀνταποκρινομένη πρὸς ταύτην. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα

ὡς πρὸς τὴν τῶν ζώων ἐξέλιξιν. Ἡ ἐνταῦθα συμβαίνουσα κατανομή τῆς ἐργασίας τῶν ὀργάνων ἄγει εἰς τὴν γένεσιν μιᾶς διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος παρεχομένης ἐνότητος τοῦ ὅλου σώματος· καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ νευρικὸν σύστημα ἐξελλίσσεται βαθμηδὸν εἰς διαδοχικὴν ἀκολουθίαν ὀργάνων, ἅπερ, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας αὐτῶν ὁμοειδῆ ὄντα, ὑπάγονται εἰς ἓνα καὶ μόνον δεσπύζοντα ὀργανικὸν συνειρμόν. Τὰ δεσπύζοντα ταῦτα νευρικὰ κέντρα συγκεντροῦνται, ἰδίᾳ ἐν τοῖς θηλαστικοῖς, εἰς τινὰ περιορισμένην συμπλοκὴν ὀργάνων, ἕως ὅτου τέλος μορφωθῆ ὡς κεντρικὸν ὄργανον, κατὰ τὴν στενωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, εἰς τὰ ἀνώτερα θηλαστικὰ δὲ διὰ τῶν ἀμέσων καὶ ἑμμέσων συνδέσεων τῶν ἰνῶν εἰς πολυσχιδεστάτας σχέσεις προαγόμενος ἐγκεφαλικὸς φλοιός. Πρὸς τὴν φυσιολογικὴν ἀνέλιξιν ταύτην βαίνει παραλλήλως ἡ ψυχολογικὴ ἐξέλιξις τῆς συνειδήσεως. Ἡ εἰς αὐτοσυνείδητον ἐξελλισσομένη κεντρικὴ συνείδησις συγκεντροῦται εἰς τὸ δεσπύζον κεντρικὸν ὄργανον, ἐνῶ εἰς τὰ κατώτερα νευρικὰ κέντρα ἐναπομένει ὡς αὐτοτελὲς πεδίον λειτουργιῶν σειρά τις ὁρμεμφύτων ἀντιδράσεων, αἵτινες ἦσαν ἐπίσης ἀρχικῶς συνδεδεμένοι πρὸς τὴν κεντρικὴν συνείδησιν. Αἱ κατώτεραι αὗται συνειδηταὶ μονάδες ἐξασκοῦσιν ἄλλως ἐπίδρασιν τινὰ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως οὐχὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς βουλήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον τῆς αἰσθήσεως. Οὕτω μορφοῦνται ἀκουστικά, ὀπτικά καὶ ἄλλαι αἰσθησιακαὶ παραστάσεις δι' ἀποτελεσματικῆς συμμετοχῆς ἀνακλαστικῶν κινήσεων. Ἐκαστος ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα δρῶν ἐρεθισμὸς παράγει ἀνακλαστικὴν κίνησιν, τείνουσαν νὰ μεταβιβάσθῃ διὰ τῆς κινήσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ χιτῶνος τούτου. Πᾶς ἤχος προξενεῖ ἀνακλαστικὴν τινὰ διάτασιν τοῦ τυμπάνου τοῦ ὠτός κτλ. Αἱ ἀνακλαστικαὶ κινήσεις αὗται, ὡς ὁρμέμφυτοι ῥοπαὶ κατωτέρων συνειδήσεων, ἀπὸ μεταφυσικῆς ἀπόψεως θεωρούμεναι, δὲν ἐξικνοῦνται βεβαίως ὡς τοιαῦται μέχρι τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως. Πάντως ὅμως ἐνυπάρχουσιν ἐν ταύτῃ, διότι μετὰ τῶν ἀνακλαστικῶν κινήσεων συνδέονται ἀείποτε μυϊκὰ αἰσθήματα, ὡς συστατικὰ τῆς αἰσθήσεως στοιχεῖα. Ἐν τῇ ὑπὸ τὴν μορφήν αἰσθημάτων ἀντεπιδράσει ἐπὶ τὴν κεντρικὴν συνείδησιν τῶν ὡς πρὸς αὐτὴν εἰς ἀπλᾶς ἀνακλαστικὰς κινήσεις μεταβληθέντων ὁρμεμφύτων προεικονίζεται ἤδη ἡ ἀμοιβαία σχέσις κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων βουλευτικῶν μονάδων, ἣν

εὐρίσκομεν ἐν μείζονι ἄκτινι εἰς τὰς μορφὰς τῆς συνολικῆς βουλήσεως ¹.

Κατὰ ταῦτα ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐξειλιγμένην συνείδησιν ὡς μία μετὰ τῆς κληρονομηθείσης ὀργανώσεως συμπαραληφθεῖσα ἔμφυτος ἀνακλαστικὴ κίνησις ἐκεῖνο, ὅπερ ἀρχικῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ζωῆς τοῦ εἴδους ὑπῆρξεν ἄμεσος βουλευτικὴ ἀντίδρασις τῆς συνειδήσεως. Ἡ μεταμορφωτικὴ λειτουργία αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν πλήρη συγκέντρωσιν τῆς συνειδήσεως. Διότι τὸ ἀνώτατον νευρικὸν κέντρον ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν τινα, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῶν εἰς αὐτὸ ὑποκειμένων δευτερευόντων κεντρικῶν μερῶν. Αἰσθητήριοι καὶ κινητήριοι ἐρεθισμοί, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὸ κατώτερον κεντρικὸν ὄργανον ἐχρησίμευεν ὡς συνδετικὸν σημεῖον ἰθνητηρίου ὁδοῦ, τερματίζονται ἐν αὐτῷ βαθμηδὸν διὰ διαφόρων ἐνεργειῶν, συνεπεῖα τῆς ἀποκλίσεως τοῦ ἀνωτέρου κέντρου, ἐπαναπίπτοντες πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἐξάρτησιν μόνον ὑπὸ ἰδιαιτέρους τινὰς ὄρους, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τροποποιητικῶν τινῶν ἐνεργειῶν τῆς βουλήσεως. Νῦν τὸ πρῶτον δύναται νὰ συμβῆ, ὥστε τοιαῦτα ὑπολείμματα ἐνεργειῶν νὰ καθυποταχθῶσι πάλιν εἰς ταύτην, χρησιμοποιούμεναι καὶ μεταβαλλόμεναι πρὸς ἐπίτευξιν νέων σκοπῶν.

Ὅσον ὅμως πολύπλοκος καὶ ἂν εἴνε, — συνεπεῖα τῆς παλινδρομικῆς μεταβολῆς τῶν ἀνωτέρων ἐνεργειῶν τῆς βουλήσεως εἰς ἀνακλαστικὰς κινήσεις, ἥτις ὑπόκειται τὰ μάλιστα εἰς τὴν κατὰ γένος, καὶ μόνον ἐν μικρῷ μέτρῳ εἰς τὴν κατ' ἄτομον ἐξέλιξιν, — ἡ σύστασις τῶν ἀνακλαστικῶν κινήσεων τούτων, οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπερβῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἑαυτῶν ψυχολογικὴν ὄψιν τὴν σφραῖραν τῶν ὀρμεμφύτων ἐνεργειῶν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι δύναται νὰ συμβῆ κατὰ ταύτας ἐκλογὴ τις μεταξὺ διαφόρων ἐντυπώσεων καὶ παριστάσεων, δέον ν' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὰς προσοχήν, κρίσιν καὶ αὐτοσυνείδησιν. Ἐν τῇ ὀργανικῇ ἐνότητι ἐνὸς ζῶντος σώματος δύναται νὰ ὑπάρχη μία καὶ μόνη συνείδησις. Τὰ στελέχη τῶν ἀτόμων ἐν τῇ κατωτέρᾳ ζωικῇ κλίμακι δὲν δύναται νὰ προταθῶσι κατὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης, διότι πᾶν τοιοῦτον στέλεχος ἀποτελεῖ ἀριθμὸν τινα ἐξωτερικῶς μόνον πρὸς ἀλλήλας συνδεδειμένων ὀργανικῶν μονάδων, ὧν ἑκάστη τυγχάνει, ὡς πρὸς τὰς ἑαυτῆς ψυχοφυσικὰς λειτουργίας, αὐτοτελὲς ὄν. Ἐὰν δύο ἢ πλείονες τοιαῦται κεντρικαὶ μονάδες ἠδύναντο νὰ συνυπάρχωσι παραλλήλως, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑφί-

1. Ἴδε τόμ. I, κεφ. IV.

στανται διάφοροι, ανεξάρτητοι ἀλλήλων βουλευτικαὶ ἐνέργειαι, ὡς τοῦτο συμβαίνει ὡς πρὸς τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον ἄτομα ἐκεῖνα, τὰ συναποτελοῦντα μίαν ζωικὴν ἀποικίαν. Ὅσον ὁμως ἀφορᾷ εἰς τὸ **ἄτομον**, κατὰ τὴν ψυχολογικὴν τῆς λέξεως σημασίαν, δύνανται νὰ ὑπάρχωσι, πρὸς τῇ κεντρικῇ συνειδήσει, μόνον στιγμιαῖαι ὀρμέμφυτοι ἐκφάνσεις, αἵτινες ἔχουσιν, ὡς πρὸς τὴν ἑαυτῶν φυσικὴν ὄψιν, χαρακτηριστὰ ἀνακλαστικῶν κινήσεων καὶ αἵτινες, ὡς ταχέως παρερχόμεναι ψυχικαὶ ἐνέργειαι, δύνανται νὰ συγκροτῶνται ἐκτὸς τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως. Διὸ δὲν εἶνε ἐπίσης ὀρθὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ τινος ἀσυνειδήτου βουλήσεως, κατὰ τὴν συνήθη ἔννοιαν ἐκείνην, καθ' ἣν διὰ τῆς λέξεως «βούλησις» δηλοῦται ἡ προαιρετικὴ δύναμις, ἡ περὶ τινος ἀσυνειδήτου νοήσεως ἢ ἀσυνειδήτου λογικῆς σκέψεως. Αἱ ἀσυνείδητοι ἀνακλαστικαὶ κινήσεις ἢ τὰ ἀσυνείδητα ὀρμέμφυτα δὲν ἐμπεριέχουσιν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λογικὴν νόησιν. Ἐκεῖ δὲ ἔνθα ὑπεμφαίνουσιν ἔχνη τινὰ ἐσκεμμένης προαιρετικῆς δυνάμεως, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπολείμματα τοιούτων ἐνεργειῶν, αἵτινες διείποντο πρότερον ὑπὸ τῆς κεντρικῆς συνειδήσεως, ἀλλ' αἵτινες ἀποσπασθεῖσαι βραδύτερον ταύτης μετεβλήθησαν εἰς εἶδος τι ἀνακλαστικῶν ὀρμεμφύτων. Διὸ καὶ αἱ ἀπὸ μεταφυσικῆς ἀπόψεως ὡς ὀρμέμφυτα κατωτέρων ἐνσυνειδήτων μονάδων θεωρούμεναι ἐνέργειαι κέκτηνται ὡς πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν σημασίαν ἀνακλαστικῶν κινήσεων, συνδεομένων μετὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τελείας αὐτορρυθμίσεως. Διότι ἔργον τῆς ψυχολογίας εἶνε ἡ ἀνάλυσις τῆς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἴσθησιν προσιτῆς κεντρικῆς συνειδήσεως. Ὅθεν πᾶν ὅ,τι δὲν εἶνε ἄμεσον γεγονός τῆς συνειδήσεως ἀνήκει ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἰς τὸν φυσιολογικὸν μηχανισμόν.

III. Ἐξελικτικὰ μορφαὶ τοῦ καθολικοῦ πνεύματος.

1. Γενικὴ ἔννοια τοῦ καθολικοῦ πνεύματος.

Ἡ ἔννοια τοῦ καθολικοῦ πνεύματος συνδέεται στενῶτα πρὸς τὴν παραδοχὴν μιᾶς ἔργῳ πνευματικῆς αἰτιότητος¹, καθ' ἣν ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ συνίσταται ἐν τῷ συνειρμῷ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ οὐχὶ ἐν τινι, πέραν τούτων προὔπο-

1. Aktuelle geistige Kausalität.